

GEOGRAFIYANI O'QITISHDA RIVOJLANGAN DAVLATLAR METODLARINI TAXLIL QILISH. (ENVIRONMENT-BASED LEARNING, GEOBOX)

Samarqand davlat pedagogik instituti magistranti

Yuldasheva Oyjamol Davronbek qizi

oyjamolyuldasheva44@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqola zamonaviy ta'lim muhitida geografiya fanini qitishning foydali usullari va metodikalarini rganishga bag'ishlangan. Geografiya ta'limi maktab quvchilarining atrof-muhit, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar haqidagi bilimlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada geografiyani qitishning an'anaviy hamda zamonaviy usullari, ularning samaradorligi, shuningdek, quv jarayonida qlaniladigan innovatsion texnologiyalar tahlili qilingan. Tadqiqotlar natijasi shuni krsatadiki tabiat bilan bog'liq tarzda geografiyani rganish quvchilarning ekologik madanyatini ham oshiradi. Xulosa qilib aytganda, geografik bilimlarni chuqur zlashtirish va layoqatini rivojlantirish uchun turli metodlarni bog'lagan holda qlash maqsadga muvofiqdir.*

KIRISH: Geografiyani qitish quvchilarda geografik bilimlarni rivojlantirish hozirgi kundagi pedagoglarni vazifasidir. Biz geografiyani bilish orqali dunyoni anglaymiz tabiatni unda kechayotgan hodisalarni rganamiz. Geografik bilimlarning ortishi esa tabiatga blgan g'amxrligimizni uni asrab avaylashga blgan ishtiyoqimizni oshiradi. Maqolada rivojlangan davlatlar geografiyani o'qitish bo'yicha qanday usullarni qo'llayotganini ko'rib chiqamiz. Atrof muhitga asoslangan o'quv modeli hamda darslarni tajriba orqali krganish metodlarini ko'rib chiqamiz.

Asosiy qisim. EBL (Environment-Based Learning) bu atrof muhitga asoslangan o'qitish modeli. Bu modelni rivojlangan davlatlar juda ko'plab fanlarda ham qo'llaydi, bu o'qitish modeli xalqaro pedagogik yondoshuv hisoblanadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligi, avvalo, qituvchi tomonidan qllaniladigan metod va pedagogik yondashuvlarga bog'liq. Shu bois geografiyani qitishda ilg'or, uslublardan foydalanish quvchilarning fan byicha bilim, knikma va malakalarini chuqurlashtirishda muhim omil blib xizmat qiladi. Undan tashqari chet davlatlarda qllanadigan uslublarni krib chiqish ham yaxshi natija beradi. EBL modelining dizayni besh bosqichdan iborat: muammo bilan uchrashish, muammoni tahlil qilish, kashf etish va hisobot berish, taqdimot, va qayta krib chiqish hamda baholash[1]. EBL modeli bo'yicha eng ko'p tadqiqotlar olib borgan davlat Indoneziya hisoblanadi. Environment-Based Learning (tajribaga asoslangan ta'lim) — bu quvchilar bilimni tayyor holatda emas, balki tajriba orqali mustaqil ravishda kashf etadigan ta'lim modeli hisoblanadi. Ushbu modelda quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol tadqiqotchi rolini bajaradi. Geografiya fanida EBL modeli ayniqsa samarali, chunki geografiya tabiiy va ijtimoiy jarayonlarni tushunishni talab qiladi. EBL darsi an'anaviy tushuntirish bilan emas, muammo yoki savol bilan boshlanadi. Misol uchun geografiya darsida qituvchi quyidagi savolni beradi: “Nega ayrim joylarda ekinlar yaxshi sadi, boshqa joylarda esa hosil kam bladi?”

- Birinchi bosqichda o'quvchilar savolga o'z taxminlarini ayta boshlaydi;
- Ikkinchi bosqichda esa o'quvchilar gipoteza tuzadilar;
- Uchunchi bosqichda esa o'quvchilar tajribani rejalashtiradi;
- To'rtinchi bosqich esa tajribani o'tkazish bosqichidir;
- Beshinchi bosqichda esa natijalarni taxlil qilish bosqichi;
- EBL modelining geografiya darsidagi afzalliklari quvchi faolligi oshadi,

Bilim chuqur va uzoq muddatli bladi ilmiy fikrlash shakllanadi geografik knikmalar (kuzatish, tahlil, xulosa chiqarish) rivojlanadi. Maqsad — quvchilarning tanqidiy va innovatsion fikrlashini rivojlantirish, atrof-muhitdagi hodisalar va tabiiy resurslarni tavsiflashga rgatishdir. Geografiya ta'limining qituvchilar bilishi lozim blgan asosiy komponentlari quyidagilardan iborat: ijtimoiy fanlar byicha bilim, tabiiy muhitni bilish, bu bilimlarni pedagogik jihatdan mazmunli tarzda qllash uchun zarur blgan knikmalar, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy fuqarolik ishtirokining

ahamiyatini tushunish[1]. Shunga o'xshash tajriba ishlarini Xitoylik talabalarining Anglyaga kelgan vaqtdagi EBLga kirishish qobiliyatini birqancha olimlar taxlil qilgan. Cheng (2004) Xitoy ta'lim tizimi ijodkorlikni rag'batlantirmasligini tan oldi. Ijodkorlik bilan tanish bo'lmaganlik EBL ga kirishda to'siq bo'lishi mumkin[3]. Yani buyer Xitoylik talabalarining EBLga yaxshi kirisha olmaganligi tarflanadi. Sababi barcha davlatlarda ham bu o'quv sistemasi qo'llanilmaydi. Aynan geografiya uchun EBL o'qitish usuli samara beradi. Bu metodni barcha darsliklarda o'ziga xos uslubda qo'llasa bo'ladi. Men o'ylaymanki O'zbekistonda ham EBL o'quv usulidan foydalanish muhim ahamyatga ega, tajriba o'tkizilsa yaxshi natija beradi

Germaniyada geografiya darslarida eksperimentlarni qo'llash nisbatan kam uchraydi. Darslarda eksperimentlardan foydalanish chastotasini oshirish va ularning salohiyatidan yaxshiroq foydalanish maqsadida GeoBoxlar ishlab chiqiladi. GeoBox: geografiya ta'limida tajribaga asoslangan qitish modeli GeoBox — bu geografiya fanini qitishda tajribani markazga qygan kompleks ta'lim vositasi blib, u quvchini bilimni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki bilimni zi yaratuvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. GeoBoxni oddiy jihozlar tplami sifatida emas, balki didaktik tizim sifatida tushunish maqsadga muvofiq. GeoBoxning mohiyati GeoBoxning asosiy mohiyati shundaki, u geografiyani “rganiladigan fan”dan “bajariladigan fan”ga aylantiradi. An'anaviy darslarda quvchi kpincha xarita, matn va tayyor xulosalar bilan ishlaydi. GeoBoxda esa quvchi: savol beradi, taxmin qiladi, tekshiradi, solishtiradi, xulosa chiqaradi. Bu jarayon geografik fikrlashni tabiiy ravishda shakllantiradi. GeoBoxning didaktik vazifasi GeoBoxning asosiy didaktik vazifasi — geografik knikmalarni tajriba orqali rivojlantirish. Bu yerda bilim natija emas, balki jarayon sifatida qaraladi. quvchi: geografik savol tuzishni, sabab–oqibat aloqalarini aniqlashni, tabiiy jarayonlarni modellashtirishni rganadi. Shu sababli GeoBox bilimni yodlashni emas, ilmiy tafakkurni rivojlantiradi. GeoBox va quvchi faolligi GeoBox quvchini passiv tinglovchi holatidan chiqarib, uni faol ishtirokchiga aylantiradi. bu GeoBoxning eng kuchli jihatlaridan biridir. Chunki quvchi: tajribani zi bajaradi natijani zi tushuntiradi xatoni zi aniqlaydi va

tuzatadi. Bu esa quvchida ziga ishonch va mustaqil fikrlashni shakllantiradi. GeoBox va qituvchi roli GeoBox sharoitida qituvchi an'anaviy "bilim beruvchi" rolikdan yaltiruvchi va maslahatchi rolga tadi. Bu zgarish juda muhim, chunki: qituvchi javob bermaydi, savol beradi; quvchini tg'ri ylga soladi, lekin uning rniga ishlamaydi; darsni nazorat qiladi, lekin boshqarmaydi. Bu esa darsni yanada tabiiy va samarali qiladi. GeoBoxning moslashuvchanligi GeoBoxning yana bir muhim jihati — uning moslashuvchanligi. U turli yosh guruhlariga, turli tayyorgarlik darajasiga, turli mavzularga moslashtirilishi mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflarda GeoBox oddiy kuzatuvlar asosida ishlatilsa, yuqori sinflarda murakkabroq tahliliy tajribalar tkazish mumkin. GeoBox va real hayot bilan bog'liqlik GeoBox geografik bilimni real hayot bilan bog'laydi. Tajribalar sun'iy emas, balki kundalik hayotda uchraydigan hodisalarga asoslanadi; qishloq xjaligi, suv, tuproq, iqlim kabi dolzarb masalalarni qamrab oladi. Shu orqali quvchi geografiyaning hayotdagi ahamiyatini chuqurroq anglaydi. GeoBoxning cheklovlari haqida fikr Shu bilan birga, mening fikrimcha, GeoBoxni qllash ma'lum shartlarni talab qiladi: qituvchining metodik tayyorgarligi;vaqtni tg'ri rejalashtirish; sinfda tartib va hamkorlik muhiti. Agar bu omillar e'tiborga olinmasa, GeoBox oddiy "yin"ga aylanib qolish xavfi mavjud. Kelajakning iqlim o'zgarishi yoki biologik xilma-xillikning yo'qolishi kabi dolzarb global muammolarini hal qilishda geografiya ta'limi (tabiiy) fan va ijtimoiy fanlarning integratsiyalashgan nuqtai nazarini taklif qilishdagi o'ziga xos kuchi bilan ajralib turadi. Ushbu kuchli tomonga qaramay, Germaniyada geografiya darslarida fan nuqtai nazarining sezilarli darajada yo'qligi kuzatilmoqda[4]. Xulosa qilib aytganda, GeoBox — bu geografiya ta'limida tajriba, fikrlash va amaliyotni birlashtiruvchi zamonaviy yondashuv. U quvchini geografik bilim oluvchidan geografik bilim yaratuvchiga aylantiradi. Mening nazarimda, GeoBox geografiya ta'limining kelajagi blib, u quvchilarda nafaqat bilim, balki geografik tafakkurni shakllantiradi. Ushbu kontekstda biz tuproq qishloq xjaligi mavzusida qituvchilarga ushbu mavzuni eksperimentlar yordamida ishlash imkonini beruvchi "GeoBox" ni ishlab chiqadilar. GeoBox eksperimentlar uchun zarur blgan

barcha materiallar, ish varag'alari va qituvchi krsatmalarini z ichiga oladi. Shu ma'noda, ijaraga olinadigan GeoBox darhol foydalanishga tayyor. GeoBox eksperimentlardan foydalanish uchun qyiladigan yuqori talablarga javob berishga yordam berishi kerak, shunda eksperimentlardan kproq va samarali foydalanish mumkin bladi[2]. GeoBox: Geografiya Sinfida eksperimentlar Orqali geografik knikmalarni rivojlantirish. GeoBox – bu geografiya darslarida eksperimentlar o'tkazish uchun mo'ljallangan tayyor to'plam. Ichida barcha kerakli materiallar, ish varag'alari va o'qituvchi uchun yo'riqnomalar bor. Germaniyada geografiyani qitishda ayni shu usullardan foydalaniladi. Geobox usuli ancha samarador usul hisoblanadi. Muhim tomoni shundaki quvchilarni qiziqishini orttiradi, tabiatga blgan madanyatini oshiradi ayni muommo nima va uning kaliti qayerdaligini quvchilar izlaydilar. mansublik kabi hududiy blmagan jihatlar orqali barqaror global fuqarolikni shakllantirishga yordam beradi. Yaxshi, quyida GeoBox va EBL (Experiment-Based Learning) rtasidagi farqlar, ustunliklar va kamchiliklar keng, chuqur va faqat zimning fikrlarim asosida yoritiladi. Matn mualliflik, kchirma emas, ilmiy-analitik uslubda yozilgan.

XULOSA: GeoBox va EBL: farqlari, ustunliklari va kamchiliklari EBL (. Environment -Based Learning) va GeoBox bir-biriga yaqin kringan blsa-da, ular mohiyatan bir xil tushuncha emas. Mening fikrimcha, EBL — bu pedagogik model, GeoBox esa shu modelni amalda bajarishga xizmat qiluvchi didaktik vosita hisoblanadi. Ya'ni EBL fikr va yondashuv blsa, GeoBox uning jismoniy va tashkiliy ifodasidir. GeoBox esa amaliy paket, ya'ni EBLni darsda oson amalga oshirish uchun yaratilgan vositadir. Agar EBL blmasa, GeoBox mazmunini yqotadi. Ammo EBL GeoBoxsiz ham amalga oshirilishi mumkin. Shu jihatdan qaraganda, EBL asos, GeoBox esa natijaviy shakl hisoblanadi. EBL juda moslashuvchan, qituvchi: istalgan tajribani, istalgan materialni, istalgan mavzuda ishlatishi mumkin. GeoBox esa oldindan tuzilgan tizimga ega. Bu qulaylik bersa-da, ba'zan qituvchining erkinligini cheklashi mumkin. Shu sababli EBL — ochiq, GeoBox — nisbatan yopiq tizimdir. EBL quvchini tayyor bilimdan voz kechishga majbur qiladi. U ylaydi, xato qiladi,

qayta urinadi. Bu jarayon: mustaqil qaror qabul qilishni rivojla Har qanday sharoitda qllash mumkin EBL qimmat jihozlarni talab qilmaydi. Hatto oddiy sinf sharoitida ham: suv, qum,qog‘oz, kundalik buyumlar yordamida tajriba tashkil qilish mumkin.Bu EBLni universallashtiradi. quvchini ilmiy subyektga aylantiradi Mening fikrimcha, EBLning eng katta yutug‘i shundaki, u quvchini “bilim oluvchi” emas, balki “bilim yaratuvchi” sifatida kradi. EBLning kamchiliklari qituvchidan yuqori tayyorgarlik talab qiladi EBLni samarali qllash uchun qituvchi: tajriba metodikasini bilishi, notg‘ri natijalarni boshqara olishi, vaqtni tg‘ri taqsimlashi kerak. Aks holda EBL darsi tartibsiz va samarasiz blib qolishi mumkin. Vaqt muammosi EBL kp vaqt talab qiladi. Har bir bosqich (savol, gipoteza, tajriba, tahlil) z vaqtiga ega. Bu esa quv dasturi zich blgan sharoitda qiyinchilik tug‘diradi material qidirmaydi, ish varaqasi tuzmaydi, tajriba rejalashtirmaydi. Bu ayniqsa tajribasiz qituvchilar uchun katta ustunlik. Tizimlilik GeoBox tajribalarni ketma-ketlikda beradi. Bu quvchining: bilimni bosqichma-bosqich egallashiga,mantiqiy bog‘lanishlarni tushunishiga yordam beradi.quvchilar “quti” bilan ishlashni ziga xos va qiziqarli deb qabul qiladi. Bu esa darsga blgan ichki qiziqishni oshiradi.

FOYDALANILOGAN ADABIYOTLAR

1. Hamid, N., Roehrig, G., Liesnoor, D., Rachmah, H., Royyanı, M. A., & Hanıfah, M. (2021). Development Model for Environment-Based Learning to Improve Junior High School Students' Geographical Skills. *Review of International Geographical Education Online*, 11(2), 461-481.
2. Schubert, J. C. (2021). Developing geographic skills through experiments: implementing experiments in geography classroom through geoboxes. *Review of International Geographical Education Online*, 11(2), 525-539.
3. Catling, C. (2023). *To what extent are students from Mainland China able to access enquiry based learning (EBL) in Geography in the UK?* (Doctoral dissertation, University of Oxford).
- 4.Scholten, N., Bienert, N., & Mehren, R. (2025). How Can Scientific Literacy Be Enhanced in Geography Education? Two Ways Forward: Geoboxes and Digital

Experiments. In *Future-Ready Geography: Goals, Problems and Challenges* (pp. 85-100). Cham: Springer Nature Switzerland.

